

Grønn likestilling: Miljøpartiet De Grønne og mulighetene for en grønn likestillingspolitikk

AGNES BOLSO • STINE H. BANG SVENDSEN

agnes.bolso@ntnu.no

stine.helena.svensden@ntnu.no

Green Policy for Gender Equality: The Green Party Norway and the possibilities for a green policy for gender equality

This article has a double aim: firstly, to explore the understanding of gender and gender politics held by the Green Party Norway; and secondly, to make a contribution to the debate on ecological feminism and the possibilities of feminist green policymaking. The authors read a selection of party documents in the light of hegemonic Norwegian equality politics and feminist theory. Longstanding ideas from the 'ecofeminist' tradition are of particular interest, as the authors critique such ideas, but also let them serve as critical potential when confronted with other forms of ecological thinking (deep ecology/ecophilosophy).

KEY WORDS: feminism, ecofeminism, gender equality, green politics

Denne artikkelen har et dobbelt siktemål: for det første å undersøke Miljøpartiet De Grønnes (MDGs) kjønnsforståelse og likestillingspolitikk. For det andre ønsker vi gjennom studien å bidra til debatten om økologisk feminisme, og til mulighetene for en feministisk grønn politikk. Vi ser på et utvalg partidokumenter fra MGD og leser dem opp mot NOU 2012:15 Politikk for likestilling og nyere teoridanning. Den fornyede interessen for teoritradisjonen «økofeminisme» har medført at vi særlig tar opp kritikken av økofeminismen, men også det kritiske potensialet som ligger i denne tradisjonens møte med annen økologisk tenking.

SPØRSMÅL OM HVORDAN EN GRØNN likestillingspolitikk kan se ut er sentralt i dag av flere årsaker. Det internasjonale vitenskapssamfunnet er mer enig enn noen gang om at global oppvarming med alvorlige konsekvenser for livet på jorden faktisk skjer, og at det er tale om menneskeskapte endringer, jf. FN's klimapanel (IPCC 2013). Miljøpartiet De Grønne (MDG) har miljø som hovedsak og er av den grunn en aktør det er relevant å studere. Klimakrisen utgjør en så vidtrekkende politisk utfordring at alle politiske felt må ta høyde for det. Feminismen som endringsprosjekt og likestillingspolitikk som virkemiddel er ikke et unntak. I denne sammenheng er de praktiskpolitiske tilgangene til likestilling hos Miljøpartiet De Grønne av interesse både av politiske og teoretiske årsaker innenfor kjønnsforskningen. Vi ser på et utvalg partidokumenter fra MDG og leser dem opp mot NOU 2012: 15 *Politikk for likestilling*, og trekker i tillegg inn feministisk tenking om økologi og politikk.

MDG ble stiftet i 1988, men kom for alvor på kartet i norsk politikk ved stortingsvalget høsten 2013, da partiet fikk et mandat i Stortinget. På landsbasis økte velgeroppslutningen fra 0,3 prosent ved stortingsvalget i 2009 til 2,8 prosent i 2013 og partiet fikk stor medieoppmerksomhet i valgkampen. Et mediesøk i Retriever/Atekst viser at hele 42 prosent av treffene man får på søkeordet «Miljøpartiet de grønne» i norske aviser mellom stiftelsesåret og stortingsvalget i 2013, var fra siste år før valget.² Den senere tids økning i interesse og oppslutning har med andre ord vært formidabel, selv om partiet fortsatt er lite sammenlignet med de største partiene i norsk politikk. Det ideologiske grunnlaget for MDG er i hovedsak likt den grønne ideologien som fikk fotfeste i europeisk politikk på 1980-tallet (Galtung 1986). Det grønne ideologiske prosjektet er naturligvis mangfoldig, men det skiller seg ut ved en grunnleggende overbevisning om at økonomisk vekst har økologiske begrensninger, samt motstand mot alle former for antroposentrisme (Dobson 2007:188).

Både MDGs programmer og uttalelser fra talspersoner i partiet tyder på at Miljøpartiet De Grønne er et parti som ønsker å ha rom for et feministisk prosjekt. Utgangspunktet for grønn politikk er ønsket om et samfunn i økologisk balanse, og mange som ønsker dette, ønsker også likestilling. Det gjelder også MDG. Statsviter Anders Ravik Jupskås ser ut til å mene at det utbredte ønsket om et likestilt samfunn til og med skaper rom for MDG i norsk politikk (Jupskås 2013:134–135, se også Galtung 1986). Hvis det er slik, hva menes i så fall med likestilling i grønn politikk? Hvor står MDGs forståelse av kjønn og likestilling sammenlignet med det som har vært offentlig likestillingspolitikk de senere år, og hvordan kan man tenke teoretisk om MDGs politikk for likestilling?

I denne artikkelen¹ vil vi gå inn i disse spørsmålene, og samtidig komplisere den tatt for gitte alliansen mellom likestilling og grønn politikk som Jupskås og andre gir uttrykk for. Det er slett ikke selvsagt at ideer om økologisk bærekraftige samfunn inneholder et bevisst forhold til kjønnslikestilling/kjønnslikeverd. Ideer om menns

overordning kan dominere samfunn som ellers er relativt økologisk stabile, slik vi har mange eksempler på i førindustriell tid (Blom og Søgner 2005). Antagelsen om en sømløs allianse mellom grønn politikk og likestilling hopper bukk over en spenning mellom feminisme og økologisk tenking som har blitt diskutert og analysert i tilknytning til den økofeministiske tradisjonen i flere tiår. Det er bare en beskjeden del av den omfattende litteraturen om økologisk sammenbrudd som har likestilling som sentralt tema. Den britiske statsviteren og feministen Sherilyn MacGregor påpeker at det er et gap mellom Green Political Theory (GPT) og Feminist Theory (FT) (MacGregor 2009, 2014). Dette gapet gjøres det imidlertid et stort teoretisk arbeid for å fylle innenfor feministisk teori, og dette arbeidet har pågått over lengre tid i den økofeministiske tradisjonen. Det er her vår artikkel plasserer seg. Vi har gjort et strategisk valg av MDG for empirisk analyse, og med utgangspunkt i det vi finner der, diskuterer vi mulighetene for en feministisk grønn politikk.

Artikkelen har med andre ord et dobbelt siktemål: å forstå MDGs kjønnsforståelse og likestillingspolitikk bedre og å bidra i utviklingen av debatten om en økologisk feminisme. Vi skal komme tilbake til distinksjonen mellom begrepene «økofeminisme» og «økologisk feminisme». Først gjør vi rede for vårt empiriske materiale og noen sentrale teoretiske begreper.

Materiale og tilnærming

Vi baserer vår analyse på hermeneutisk nærlesning av MDG sine partiprogram og redskaper for kritisk diskursanalyse (Fairclough 1995). Hensikten er å tydeliggjøre hvilke ideologiske og politiske betydninger kjønn og likestilling har i MDG sine politiske visjoner. Vi har vært spesielt opptatt av ideologisk omstridte ord og uttrykk i tekstene. Med det menes ord og uttrykk som får forskjellig betydning i forskjellige ideologiske sammenhenger. I noen tilfeller vil det være kamp om begrepene, men om det er lite kontakt mellom de sosiale formasjonene som bruker dem, vil de gjerne framstå som forskjellig kodet. Vi leser MDGs egne formuleringer om framtiden og samtiden, heller enn å basere oss på medieomtaler av partiets politikk, nettopp fordi vi ønsker å klargjøre betydningen av MDGs idegrunnlag med tanke på likestillingspolitikk. Vi har nærlest partiets prinsippprogram (13 sider), arbeidsprogram (71 sider) og vedtekter (8 sider) for perioden 2013 til 2017. Prinsippprogrammet er et overordnet ideologisk dokument, som har fokus på bærekraft og mangfold som grunnleggende prinsipper. Kjønn og likestilling adresseres der ikke direkte, men kan sies å være indirekte omtalt gjennom formuleringer som for eksempel «(...) alle individer er likeverdige» (MDG 2013:6). I Arbeidsprogrammet utbroderes også det ideologiske grunnlaget i noen grad, men her er det naturlig nok fokus på konkrete politikkområder og løsninger. Disse løsningene sier imidlertid mye om partiets overbyggende visjon. Vedtektene har vi lest for å få øye på hvordan likestilling tenkes praktisk i organisasjonens lover.

I deler av analysen kontrasterer vi likestillingsforståelsen og politikken i MDGs dokumenter med den som kommer fram i NOU 2012: 15 *Politikk for likestilling*. Vi har valgt å trekke på likestillingsforståelsen som ligger der, fordi vi anser at *Politikk for likestilling* uttrykker en både bred og dominerende forståelse av likestilling i det norske politiske feltet, når både forskning og politikk inkluderes.³ Skjeie-utvalgets offentlige utredning har fått stor oppmerksomhet i norsk kjønnsforskning, og har blitt etablert som et viktig politisk bidrag til norsk likestillingspolitikk.

Vi ser både utfordringer og muligheter i spennet mellom norsk likestillingspolitikk slik den blir presentert i NOUen og MDGs politikk. Den ene utfordringen består i å ta kapitalismen som system, og de ødeleggelsene det bringer med seg, på alvor i utviklingen av feministisk teori og politikk (Braidotti 2006; Fraser 2013; Weeks 2011). Dette innebærer å ta økonomisk rettferdighet på alvor, men også å anerkjenne behovet for teori- og politikktutvikling som utfordrer vekstimperativet i økonomien (Jackson 2009). Det er spesielt i spørsmål om arbeid og arbeidslivspolitikkt at denne utfordringen gjør seg gjeldende i praktisk politikk, og dette er også et hovedtema i vår diskusjon her. En annen utfordring ligger i å ta både markedets, klimaendringenes og likestillingspolitikktens innvirkning på forskjellige grupper på alvor, og se disse spørsmålene i et reelt interseksjonelt perspektiv (Kaijser og Kronsell 2013). Dette er en utfordring som berører sentrale teoretiske spørsmål i skjæringspunktet mellom grønn politikk og likestilling, som vi her vil diskutere gjennom en analyse av betydningen av begrepet «mangfold» i grønn politikk. I analysen anvender vi noen begreper fra feministisk teori og det er nødvendig å også gjøre rede for disse, samt gi et glimt av det teoretiske arbeidet som er gjort innenfor feminismen, før den empiriske analysen av partiet følger.

En ny øko-kritisk feminisme?

Økofeminismen forbinder undertrykkingen av naturen med undertrykkingen av kvinner, og da ikke bare som to fenomener som opptrer samtidig, men som noe man konseptuelt må behandle som ett og samme fenomen (Bile 2011). Det er hit mange i dag vender seg for å utvikle feministisk politikk for økologisk bærekraftige samfunn, og for å få et teoretisk startpunkt for å undersøke det ideologiske grunnlaget for en grønn likestillingspolitikk. De internasjonalt kjente feministene Nina Björk (2014) og Naomi Wolf (2012) plasserer seg for eksempel begge godt innenfor rammene av den økofeministiske tradisjonen og det samme gjør ovennevnte Sherilyn MacGregor. Den amerikanske litteraturviteren Stacy Alaimo skriver ekstensivt om disse spørsmålene og også hun framhever økofeminismen som en viktig teoretisk tradisjon. Viktigst er likevel at vi mener at vi her får fram vesentlige trekk ved MDG-dokumentene gjennom å holde opp økofeminisme som linse.

Både MacGregor, Alaimo og mange andre som griper til økofeminismen i dag, gjør det med en svært løs og altinkluderende forståelse av hva denne tankeretnin-

gen er. Det ser ofte ut til å være nok at man er opptatt av politikk for økologisk bærekraft og samtidig er feminist, så er man økofeminist (se for eksempel Gaard 2011 og Moore 2008). I den senere tid er økofeminismen også forsøkt videreført i feministisk teori om det posthumane og om nymaterialitet (Alaimo 2009, 2010).⁴ Med noe kjennskap til økofeministiske teorier og debattene om dem, er det uklart for oss hva som menes med økofeminisme som tradisjon i for eksempel Alaimos tekster. Det er kanskje derfor Nina Lykke bruker formuleringen «eco-critical feminism» i sin respons til Alaimo (Lykke 2009). Vi bruker heller ikke «økofeminisme» som navn på vår egen teoretiske og politiske ambisjon, men velger å bruke benevnelser som «grønn feminisme», «feministisk grønn politikk» og «grønn likestillingspolitikk» nærmest synonymt for så å beholde «økofeminisme» som en mer presis betegnelse for en bestemt teoretisk formasjon (se nedenfor). Det er gode grunner til å se til den økofeministiske tradisjonen for å belyse muligheter for en grønn likestillingspolitikk. Vi er spesielt interessert i økofeminismens kapitalismekritikk og økofeministisk kritikk av dypøkologien, som vi mener har stor betydning for grønn likestillingspolitikk i dag.

Vi forstår økofeminisme som et knippe teoretiske posisjoner som hadde sin storhetstid på 1980- og 90-tallet. Tanken om at naturmangfoldet i seg selv har egenverdi er sentral, sammen med ideen om at kvinner og kvinners kunnskap står i en positiv relasjon til naturen. Dette er en feministisk retning som ønsker en «kulturell kamp for høyere verdsetting av kvinnelivets dyder», etter Cathrine Holsts definisjon (2009:31). Disse dydene inkluderer en antatt iboende kunnskap om naturens kretsløp som kan fungere som en motvekt til det som anses å være menns prosjekt for å erobre naturen (Mies og Shiva 1993). Det er selvsagt flere strømninger innenfor økofeminismen, slik det er innenfor alle ideologiske retninger. Blant annet vektlegges kvinners forbindelse med naturen og naturlig omsorgsevne ulikt i tekstene fra 1980- og 1990-tallet. Striden står da om hva som er forklaringen på at kvinner utfører mer omsorgsarbeid enn menn: Er det naturlig forbundet med plassen kvinner og menn har i reproduksjonen, eller har det først og fremst en sosialanalytisk forklaring? Det som kan kalles en «naturfeministisk» økofeministisk posisjon har vært gjenstand for en omfattende kritikk innenfor feministisk teori på grunn av tendensen til å essensialisere kvinnelighet, og er det fortsatt (Berg 2014). Med henvisning til annen oversiktslitteratur hevder da også medie- og kommunikasjonsviteren Jeffrey Bile at den naturfeministiske posisjonen som sier at det skulle finnes noe essensielt og medfødt kvinnelig som gjør kvinner mer i stand til omsorg for naturen enn menn, gradvis er blitt marginalisert i internasjonal økofeminisme (Bile 2011:15).

Denne posisjonen fikk aldri skikkelig fotfeste i Norge, verken i de aktivistiske eller akademiske miljøene. For å illustrere at kvinner «har i seg» en bærekraftig forvaltning av naturressursene, viser enkelte forskere til kvinners betydelige innsats i

produksjonen av varer og tjenester i samfunn med naturhusholdning (Fyhn 1991; Salleh og Pietila 2006). I Norge vil de fleste i dette forskningsfeltet motsette seg at bærekraftig atferd er iboende kvinnelig, og argumentere for at det handler om hvordan vi alle er sosialt og historisk posisjonert. Hvordan vi forvalter naturressursene avhenger blant annet av hvordan vi er situerte i forhold til økonomisk struktur, klasse, etnisitet og plass i kjønnsarbeidsdelingen, og kan ikke tilskrives kjønn alene (Arnegaard og Svarstad 2002; Bjørkhaug 2006; Bolsø 1993; Brandth og Bolsø 1994; Daugstad og Villa 2001). Den norske forskningen om kvinner i primærnæringene har derfor i all hovedsak hatt et kunnskapsfokus: Viktig kunnskap om bærekraftig produksjon blir borte med de eldre kvinnene innenfor disse næringene. De eldre kvinnene forvaltet viktig kunnskap om å klare seg med lite (Grønbech 2008), og de både var og er plassert i roller som gir dem *andre utsiktspunkt* enn menn (Gerrard 1983, 1989).

Den økofeministiske tradisjonen har altså mer å by på enn naturfeministisk romantisering av kvinners særegne kontakt med naturen. Det er vanlig å starte den kronologiske fortellingen om økofeminisme med den franske radikale feministen Françoise d'Eaubonne, som i 1974 skapte ordet «l'eco-femism» med teksten *Le Féminisme ou La Mort*, feminismen eller døden (d'Eaubonne 1974). Hun mente at menneskeheten vil dø ut om vi ikke tar miljøkrisen alvorlig, og det er kvinnene og feministiske prinsipper som kan berge oss: «det er umulig innenfor Patriarkatet, å hindre markedsøkonomien. Og det er umulig å ikke ødelegge planeten innenfor et markedsystem. Det er nå opp til kvinner å gjøre krav på å være menneskehetens stemme» (d'Eaubonne 1999).⁵ Kvinnene må representere menneskeheten. Her snus altså kjønnshierarkiet på hodet: Kvinnene, ikke mennene, må bli uttrykket for det allmenne mennesket, mens menn framstår som representanter for den inhumane markedsøkonomien. Disse perspektivene er uforenlige med vekstprinsippet i den kapitalistiske økonomien, og er dermed en kilde til kritikk av en pragmatisk likestillingspolitikk som ikke går på tvers av markedsøkonomisk logikk.

Jeffrey Bile gir en detaljert analyse av nyansene innenfor det vi med en samlebetegnelse kan kalle økofeminisme i boken *Ecofeminism and Rhetoric* (Vakoch red. 2011). Han vektlegger mangfoldet, men framhever også noen felles trekk. Det er ikke nok å være både feministisk og økologisk sensitiv for at en idestrømning skal kunne benevnes økofeminisme (Bile 2011). En forutsetning er at undertrykkingen av kvinner og undertrykkingen av naturen er forstått som tilhørende samme fenomen, dvs. at det ene ikke bare henger sammen med det andre, men opptrer samtidig og må begrepsfestes som ett og samme fenomen. Bile forsyner oss med følgende definisjon: «økofeminisme er å tro at det ofte er mer enn tilfeldig når det økologiske og det feminine er undertrykt samtidig» (Bile 2011:11).⁶ Dette innebærer *begrepsmessig* å forbinde undertrykkingen av kvinner og eventuelt undertrykkingen av feminine forvaltningsprinsipper/kvinnelig kosmos for den som også mener slikt

eksisterer,⁷ med den hensynsløse utnyttningen av naturmiljøet innenfor den markedsorienterte økonomien. Resonnementet innebærer også utbytting av andre som er kulturelt forbundet med naturen; rasialiserte grupper, dyr og ikke-menneskelige aktører.

Økofeministisk kritikk av dypøkologien

På 1980- og 90-tallet var det debatt mellom økofeminister og dypøkologer, hvor dypøkologiens «far» Arne Næss også deltok. Grønn politikk har som oftest noen elementer fra dypøkologien. Det gjelder også MDG, selv om partiet ikke direkte henviser til dypøkologi som tradisjon. Vi har ikke plass til å føre en grundig argumentasjon for påstanden om at MDG har elementer fra dypøkologi, særlig når en da burde skille mellom dypøkologi som bevegelse og dypøkologi som filosofi (Gamlund 2012), og også mellom dypøkologi og økofilosofi som begreper. Vi ber om forståelse for at vår argumentasjon her blir enkel: Vi vurderer MDGs og dypøkologiens forståelse av forholdet mellom naturmiljø og menneske.

Den amerikanske filosofen Kevin de Laplante (2004) har utviklet et vurderings-system for ulike former for økologisk tenkning, der ett av kriteriene er hvilken *økologivitenskapelig* forståelse tenkningen har. Det er flere økologiske skoler innenfor naturvitenskapene. Kevin de Laplante viser hvordan dypøkologi og økofeminisme har ulik naturvitenskapelig forståelse av økologi, og dermed har en tendens til også å forstå menneskets væren i verden ulikt. Med forståelse av «menneskets væren i verden» mener vi her hvordan og i hvilken grad vi ser oss selv som del av våre omgivelser. Slike ulikheter resulterer i ulike måter å begrunne verdier, etikk og politikk på, dvs. det blir for økofilosofi og økofeminisme ulike måter å gjøre økologisk vitenskap om til politikk på.

Innenfor økofilosofi består økosystemer av hierarkisk strukturerte nettverk av «materie-, energi- og informasjonsstrømmer, vedlikeholdt og drevet av termodynamiske og kybernetiske prinsipper» (de Laplante 2004:364). Å forstå økologi som regulerende og selvregulerende mekanismer innebærer å ha en helhetlig forståelse av alle organismer i samspill med sine omgivelser. Organismer, inkludert mennesket, inngår i komplekse, tidsavgrensede strømmer av energi, som reguleres, og også regulerer seg selv. Vi er ikke nødvendigvis klart avgrensede subjekter; distinksjonen mellom en selv og andre organismer er uklar. Dette er særlig tydelig i dypøkologien, som erstatter et begrep om «mennesket i naturen» med «forestillingen om det relasjonelt totale»⁸ (Næss 1973:95; Gamlund 2012). Den amerikanske fysikeren Fritjof Capra sier det slik: «Dypøkologi skiller ikke mennesker – og heller ikke noe annet – fra naturmiljøet» (Capra 1997:7, vår oversettelse).⁹

MDG-dokumentene vi leser her resonnerer med dette. Prinsippprogrammets forsideillustrasjon er en sirkel av naturfenomener (skyer, dråper, løv og andre organismer). Vi finner mennesker plassert mellom fisker og fugler i sirkelen. Vi påstår ikke

at MDG forstår det økologiske kretsløpet slik, men forsideillustrasjonen, sammen med det som står om mennesker og dyr i tekstene, gir uansett inntrykk av at det ikke er vesensforskjeller mellom mennesket og andre arter. I prinsippprogrammet står ikke menneskene «hevet over naturen, men er en del av naturen» (MDG 2013:4) og man bruker formuleringen «naturens balanse» (op.cit:4). I Arbeidsprogrammet ønsker man seg at økonomien blir en «integreert del av naturens kretsløp» (MDG 2014a:24) og at politikk utformes med «helhetlig økologisk forståelse» (op.cit:39). Forholdet mellom menneske og natur omtales også på andre måter i partidokumentene, ikke bare som balanse- og enhetsretorikk. Sånn sett er dokumentene inkonsistente, men dypøkologi er uansett tydelig som del av klangbunnen her.

Ifølge Kevin de Laplantes analyse har økofeminismen et annet økologiviten-skapelig utgangspunkt. Det betyr at økofeministenes kritikk av dypøkologien kan synliggjøre kritiske punkt også i møtet med Miljøpartiet De Grønne. Det gjelder, som vi skal se, blant annet konsekvensen for feministisk politikk av ideologisk å oppløse skillet mellom mennesket og andre arter (Biehl 1987; Salleh 2005). Denne debatten har blitt høyaktuell med den omfattende teoretiseringen av vår tidsepoke som «antroposcen»; en epoke der planeten domineres av homo sapiens sin virksomhet. Innenfor feministisk teori arbeides det med oppløsningen av skillet mellom mennesker og ikke-mennesker under overskriftene posthumanisme og nymaterialisme.¹⁰ Den økofeministiske kritikken av dypøkologien framstår som svært relevant både i analyser av grønn likestillingspolitikk og i forhold til den posthumane vendingen innenfor feministisk teori i dag (Braidotti 2013).

Den australske økofeministen Val Plumwood er spesielt interessant for vår analyse fordi hun er opptatt av sosial forskjell i økologisk og feministisk tenkning. Plumwood skriver om konsekvensene av måtene skillet mellom det menneskelige og det ikke menneskelige viskes ut på i dypøkologien og i den miljøetiske filosofien. Hun mener å kunne spore en «hyperseparering» mellom menneske og natur og en videreføring av kvinner som «nærmere naturen» i disse tradisjonene (Plumwood 1993). *Miljøetikken* kritiseres fordi den baserer seg på det hun kaller en «moralisk forlengelseslogikk» hvor den *menneskelige* moralske kapasiteten utvides slik at den inkluderer ikke-mennesker. Problemet er at subjektforståelsen som legges til grunn, forblir urørt og cartesiansk, dvs. at subjektet fortsatt er fullstendig rasjonelt og selvtilstrekkelig. Mangelen på relasjonalt i forståelsen av mennesket som gjør gode gjerninger, resulterer i en modell med «klasse-, kjønn- og naturbenektelser» (Plumwood 1993:153). Problemet med *dypøkologien* er ifølge Plumwood at den kjemper mot separeringen av menneske og natur gjennom å idealisere deres sam-hørighet. Dette ekskluderer spesifikke egenskaper ved den ikke-menneskelige andre, og produserer en kontinuerlig risiko for at mennesket heller koloniserer den ikke-menneskelige andre i sitt bilde og «ser sine egne behov som den andres» (Plumwood 1991:13). Dette problemet forsterkes av dypøkologiens visjon om et

samfunn i økologisk «balanse», og forestillinger om en «harmonisk» sameksistens mellom mennesker og ikke-mennesker. Den harmoniske økologiske balansen hviler i dette tankesettet på en ideologisk antropomorfisme, som skjuler et grunnleggende problem med forskjell. Plumwood framhever i sin kritikk at både likhet og forskjell må forstås for å utfordre dualismen mellom menneske og natur. Et ideal om økologisk harmoni, eller enhet, risikerer å utviske forskjell, både mellom grupper av mennesker og mellom mennesker og ikke-mennesker.¹¹

Janet Biehl har adressert hvilke konsekvenser disse problemene med dypøkologisk tenkning har for kjønnsforståelser i økofeministisk tenkning. I artikkelen «It's deep, but is it broad?» (1987) kritiserer hun bruken av begrepet «antroposentrisme» i dypøkologien, og kritikken kan være relevant i dag. Biehl hevder at antroposentrismen ikke setter mennesket i sentrum, men heller rike hvite menn i den rike delen av verden. Å kalle dette «antroposentrisme» er en urimelig beskyldning mot det store flertallet av mennesker som blir utbyttet av dette mindretallet. Biehl mener dypøkologiens kritikk av antroposentrismen mangler bevissthet om sosiale forskjeller og maktforskjeller. Dette har konsekvenser for dypøkologiens teoretisering av kvinners rolle, hevder hun:

(...) kvinner er fanget i en sirkulær felle i dypøkologien. På den ene siden har de blitt definert som nærmere naturen av mannsorientert kultur (...) og fortsetter å bli det av dypøkologien; på den andre siden blir de holdt ansvarlig for «antroposentrisme» og anklaget for å være distansert fra naturen, slik menn antas å være. Kvinner blir gående i sirkler i dypøkologien. Det er tydelig at denne tenkingen ikke ble utviklet med tanke på kvinner. (Biehl 1987:2A)¹²

Kravet om at både kvinner og menn må overgi seg til naturen, og la den diktere deres levesett heller enn motsatt, er ifølge Biehl et prosjekt som innebærer at kvinner risikerer mer enn menn. Å bli ett med naturen (og med menn) uten et bevisst forhold til kjønnsforskjeller er politisk hasard. Det er med denne teoretiske og politiske bagasjen vi går til lesningen av MDGs partidokumenter.

Grønn arbeidslivspolitik: for likestilling?

MDG sitt prinsippprogram forteller om et parti med en visjon om at et økologisk bærekraftig og mangfoldig samfunn skal styre politikktutviklingen. Denne visjonen fører til et grunnleggende standpunkt mot vekstprinsippet i den kapitalistiske økonomien. Vekst er en av de viktigste forutsetningene for konsensus om «arbeidslinja» i norsk politikk. I tråd med motstanden mot vekst i økonomien ser ikke MDG lønnsarbeid som et udelte gode:

Redusert arbeidstid er et viktig grep mot veksttvangen i seg selv, men kan også brukes til å fordele arbeidet på flere. Større aksept for å bruke mer av tiden sin til

frivillig arbeid vil understøtte dette. De Grønne vil gjøre hverdagen lettere for dem som av ulike grunner faller utenom det ordinære arbeidslivet. Et av våre svar på dette er samfunnslønn, som blant annet kan erstatte sosialhjelp og andre trygdeordninger. (MDG 2014a: 33–34)

Samfunnslønn er et tiltak som kan løse opp den tette forbindelsen mellom lønnsarbeid og tilgangen på trygd og ytelser som er i dag. Det er et visst forbehold i MDGs arbeidsprogram om at samfunnslønnen ikke må bli mer attraktiv enn lønnsarbeid, men det er tydelig at det ideologiske grunnsynet er preget av tillit til menneskets virketrang. Innenfor grønn tenkning er det problematisk å sette likhetstegn mellom arbeid og den monetære verdien av tiden som har blitt investert. Den klassiske økoteoritikeren Andre Gorz tok et oppgjør med denne grunnleggende kapitalistiske forutsetningen for arbeiderbevegelsens sosialistiske og sosialdemokratiske endringsprosjekt i boken *Farewell to the working class* (1982). Der understreket han forskjellen mellom lønnsarbeid og arbeid:

Lønnsarbeid betyr å arbeide for å kjøpe så mye tid fra samfunnet som helhet, som samfunnet tidligere har mottatt. Selvbestemt aktivitet er på den annen side ikke prinsipielt opptatt av å utveksle tidsmengder. Den er sitt eget formål (...). (Gorz 1982:2)¹³

I denne grønne arbeidsvisjonen, som speiles i MDGs arbeidslivspolitik, er det den relasjonelle nytteverdien av arbeid på den ene siden, og menneskets indre skaper- og virketrang på den andre, som utgjør motivasjonen for arbeid i samfunnet.

MDGs politiske profil på arbeidslivsfeltet er spesielt interessant for grønn likestillingspolitikk av flere årsaker. En årsak er at forståelsen av arbeid og velferd som partiet legger til grunn, bryter med «arbeidslinja» som førende prinsipp i den norske arbeids- og velferdspolitikken, som anfører at alle som kan jobbe, skal delta i produksjonen og forsørges gjennom lønn (Terum and Hatland 2014). Likestillingsutvalget påpeker at arbeidslinjen fra 1990-tallet har blitt effektivert i en norsk velferdspolitik «som tar sikte på at offentlige stønader skal være midlertidige for flest mulig, og ikke så gunstige at de frister til en varig status som stønadsmottaker» (NOU 2012:15:26). En grunnleggende samfunnslønn for alle borgere uavhengig av opptjening i form av lønnsarbeid innebærer et tydelig avvik fra dette.

Lars Inge Terum og Aksel Hatland skriver at selv om ambisjonen om at flest mulig skal i arbeid kan spores tilbake til 1930-tallet i norsk politikk, så ble begrepet «arbeidslinja» først etablert i sin nåværende betydning på 1990-tallet. Med kulturanalytiske begreper kan vi si at *artikulasjonen* av «arbeidslinja» bestod i en diskursiv sammenveving av den etablerte verdien av arbeid i samfunnet, og en oppfatning om at for mange gikk på trygd (Slack 1996; Terum og Hatland 2014:5). «Arbeidslinja» kan dermed beskrives som et nyliberalt politisk konsept, som baserer seg på en

bedriftsøkonomisk inngang til velferdspolitikken. I lys av dette kan MDGs forslag om samfunnslønn sees som en reartikulering av verdien av arbeid for den enkelte og for samfunnet, samtidig som tanken om stønadsmottakere som rene utgiftsposter avvises.

Skeie-utvalget påpeker på sin side at arbeidslinjen i stønadspolitikken har uheldige fordelingseffekter. Den fører til «store økonomiske forskjeller for mødre med og uten arbeidstilknytning», ettersom engangsstønnen er så mye lavere enn foreldrepenger som foreldre med tilknytning til arbeidslivet får (NOU 2012:15:26). De kritiserer også innskjerpingen av virksomhetskravet for overgangsstønnen etter det yngste barnet har fylt ett år, ettersom det rammer relativt fattige eneforsørgere spesielt hardt. De velger imidlertid ikke å diskutere videre likestillingspolitiske utfordringer med arbeidslinjen som sådan, fordi dette ville gå utover utvalgets mandat nettopp fordi det bryter med konsensus, eller hva som anses å være gjennomførbart i norsk politikk. Men utvalget avviser heller ikke muligheten for at det kan ligge et likestillingspolitisk potensial i å utfordre den. Dette peker mot et mulig rom for en grønn feministisk agenda, som kan innebære å reartikulere kjente krav om arbeidstidsreduksjon med nye begrunnelser.

I Arbeidsprogrammet forklarer MDG at arbeidstidsreduksjon er nødvendig av miljøhensyn:

For å få den økonomiske veksten under kontroll, vil De Grønne blant annet prioritere kortere arbeidstid framfor økt forbruk. At vi i dag produserer langt mer per arbeidstime enn våre forgjengere har gjort livet lettere. Vi har fått kortere arbeidsdager og lengre ferier, men mesteparten av den enorme produktivitetsøkningen er tatt ut i form av økt kjøpekraft og forbruk. (MDG 2014a:25)

Arbeidstidsreduksjonen skal gjennomføres ved at partene i arbeidslivet forhandler om tid heller enn penger. MDG ønsker å «endre arbeidstidsbestemmelsene i arbeidsmiljøloven slik at nedtrapping av normalarbeidsdagen erstatter reallønnsøkning som hovedregel» (MDG 2014a:25). Arbeidstidsreduksjon er et virkemiddel for å hindre vekst, og lønnsreduksjonen som kan antas å følge anses som et gode, fordi det svekker forbruksevnen. «Produktivitet» gjøres altså til gjenstand for en ideologisk omdefinering. Det konstituerer her en positiv egenskap ved samfunnet fordi det muliggjør andre prioriteringer enn nettopp økt kjøpekraft og forbruk. Likestillingshensyn inngår ikke i begrunnelsen for arbeidstidsreduksjon i MDGs programmer, ettersom dette ikke er målsetningen med tiltaket. Her framstår likestillingseffekter som en implisitt positiv bivirkning av omleggingen til et grønnere samfunn.

At arbeidstidsreduksjon har et stort likestillingspolitisk potensial er kjent fra parolen «Seks timers arbeidsdag med full lønnskompensasjon», og både kvinnebevegelsens og LOs tidvise prioritering av dette spørsmålet i et likelønnsperspektiv. I dag

jobber kvinner gjennomsnittlig 30,7 timer i uka, mens menn jobber 37,5. Dette skyldes at 90 prosent av menn jobber heltid, mens bare 61 prosent av kvinner gjør det samme (NOU 2012:15:175). En reduksjon i normalarbeidsdagen i tråd med MDGs ambisjoner vil, fra et feministisk perspektiv, medføre at flere som jobber deltid, vil få heltidsstillinger, og dette gjelder langt flere kvinner enn menn. Flere av problemene med deltidsarbeid i dag eksisterer fordi heltid er normen (NOU 2012:15:171). Endringene vil kunne medføre mindre relativ fattigdom blant kvinner som jobber deltid, og minske lønnsgapet mellom kvinner og menn, ettersom det ikke her er snakk om noen lønnskompensasjon. Visjonen om arbeidstidsreduksjon impliserer altså et tilsynelatende sammenfall mellom virkemidler for grønn politikk og virkemidler for likestilling.

Forståelsen av arbeid innenfor det vestlige likestillingsprosjektet har fått oppmerksomhet også fra andre hold de siste årene (Glaser 2014; Weeks 2011). Kjønnsforskeren Kathi Weeks er opptatt av å utfordre lønnsarbeidets posisjon i det feministiske prosjektet i USA, og gjør dette med utgangspunkt i en sosialistisk feministisk tradisjon:

Jeg foreslår at feminister bør fokusere på mindre arbeid, ikke ganske enkelt, eller bare, på mer arbeid og bedre arbeid; vi bør ikke bare fokusere på å revurdere feminiserte former for ulønnet arbeid, men også utfordre den nærmest hellige status som kan følge slikt arbeid, eller som muliggjøres av en slik revurdering. (Weeks 2011:loc.:184)¹⁴

Weeks' prosjekt i boken *The Problem with Work* er imidlertid å kritisk analysere lønnsarbeidets rolle i dagens amerikanske samfunn, og å undersøke forutsetningene for at folk flest ser ut til å ikke bare være villige til å jobbe for leve, men å leve for å jobbe (Weeks 2011). Med amerikansk velferdspolitikkk som kontekst påpeker hun at

angrepet på fattige kvinner som ble utført i arbeidsetikkens navn, bør inspirere til revurdering og gjenoppfinnelse av feministiske perspektiver på lønnsarbeid – dets alltid skiftende virkeligheter og dets lange verdihistorie. (Weeks 2011:loc.:177–179)¹⁵

I den postarbeidsvisjonen som Weeks formidler er det rom for allianser mellom en kapitalismekritisk feminisme og grønn politikk. Denne potensielle alliansen kommer tydelig fram i Linn Stalsbergs bidrag til debatten om tidsklemme og kvinners lønnsarbeid i *Er jeg fri nå* (2013). Hun spør om «ikke deler av dagens likestilling rett og slett skjer på kapitalens premisser? Det er supert for de svært få kvinnene som kommer seg til topps, men er dette en del av en større samfunnsendring som er udelt positiv?» (142). I spørsmålet om hvorvidt norsk likestillingspolitikk løper kapitalens ærend, ligger det en kime til et likestillingsprosjekt som ikke kun går

gjennom lønnsarbeid, men som tar miljøhensyn ved å utfordre verdien av lønnsarbeid. Å utforske dette likestillingspolitiske potensialet vil imidlertid åpne for muligheten for at kvinners motstand mot lønnsarbeid ikke nødvendigvis er en fallitterklæring for likestillingsprosjektet, heller ikke når det begrunnes med verdien av for eksempel ulønnet omsorgsarbeid. Det grønne ideologiske prosjektet som kan spores i MDGs programmer, tilsier at partiet potensielt kan bidra til å utvikle en norsk likestillingspolitikk i denne retningen.

Det likestillingspolitiske potensialet i en grønn arbeidslivspolitik som vi skisserer her, har imidlertid en stor utfordring: Hvordan forhandles det faktum at grønne valg, som arbeidstidsreduksjon, ser ut til å være relativt sett mer kulturelt tilgjengelige for kvinner enn for menn? Selv om begrunnelse for å jobbe deltid hos de fleste ikke er å skåne miljøet, så er det en heldig bivirkning i et økologisk perspektiv. Kvinners selvforståelse og samfunnsroller ser ut til å fremme verdien av omsorg for familie og nærmiljø, også når det går på bekostning av lønnsarbeid. Samtidig står forsørgerideen fortsatt sterkt i mange menns selvforståelse, og virker mot disse «grønne» arbeidslivvalgene (Kvande og Rasmussen 2007). Gitt verdien av valgfrihet i grønn politikk, er det vanskelig å se for seg at kvinner og menn kan oppnå et grønt arbeidsliv samtidig, med mindre den grønne arbeidslivspolitikken utformes for å oppnå dette. I et likestillingsperspektiv kan det paradoksalt nok se ut til at MDGs samfunnsvisjon på arbeidslivsområdet passer kvinner så alt for godt. Den grønne politikken fremmer verdien av valg som veldig mange kvinner allerede gjør – som å sette frivillig omsorgsarbeid foran lønnsarbeid, som å redusere arbeidstiden, og som å tjene og forbruke relativt sett lite. Potensialet for en *grønn kvinnefattigdom* oppstår med at menn i det store og hele ikke gjør de samme valgene.

Disse utfordringene kan sees i sammenheng med den økofeministiske kritikken av dypøkologien som vi presenterte innledningsvis. Dypøkologisk tenkning oppfordrer mennesket til å innta en beskjeden, ydmyk og passiv posisjon i forhold til naturen. Dette er, som deltidsarbeid, en innstilling som kan sies å være mer kulturelt tilgjengelig for kvinner enn for menn i dag. Dobson oppsummerer med referanse til Janet Biehl:

Innenfor patriarkatet (det vil si nå), har ikke kvinner råd til å følge det dypøkologiske programmet, og i den grad økofeminismen tilslutter seg dypøkologiske parametre så er heller ikke det en fordel for kvinner: «det er nettopp beskjedenhet, med passiv og mottakelig lydighet overfor menn, som kvinner prøver å unnsnippe i dag». (Dobson 2007:187)¹⁶

Som det kommer fram av sitatet, treffer denne kritikken også økofeministisk tenkning når den skriver seg inn i den dypøkologiske tradisjonen. Hovedpoenget her er imidlertid at det grønne prosjektet på arbeidslivsområdet framstår som risikabelt med tanke på likestilling, fordi eksisterende forskjeller mellom kvinner og menns virk-

somhet og arbeidslivstilknytning ikke tas høyde for. Likestillingspolitikken hos MDG rammes inn på en noe annen måte, nemlig gjennom verdien av mangfold.

Mangfold, kultur og kjønn

MDGs forståelse av likestillingsspørsmål sorterer under «menneskelig mangfold» i prinsippprogrammet. I Arbeidsprogrammet står det at «menneskelig mangfold har mange dimensjoner: sosialt, regionalt, kulturelt, religiøst, språklig, etnisk, funksjonsevne, kjønn og seksualitet» (MDG 2014a:52). Likestillingsbegrepet peker tilbake på alle disse mangfoldsdimensjonene når det understrekes at «I noen tilfeller har det vært nødvendig å gi positiv særbehandling for å oppnå større likestilling» (ibid:52). Kjønn framstår i så måte ikke som et privilegert diskrimineringsgrunnlag i MDGs prinsippformuleringer. Likevel er det tydelig at forskjellige dimensjoner av mangfold behandles på forskjellige måter i MDGs programmer. Det er ikke så rart, i og med at dette begrepets betydning også i norsk politikk for øvrig er sprikende.

I det norske politiske landskapet brukes «mangfold» på tvers av politiske skillelinjer for å både deskriptivt og normativt omtale flerkulturalitet, innvandring og integrering (Berkaak 2012). I *Politikk for likestilling* brukes mangfold som et samlebegrep for likestilling for diskrimineringsgrunnlag utover kjønn, og da spesielt etnisitet, seksualitet og funksjonsnedsettelse. Odd Are Berkaak hevder at «mangfold» har så mange referanser i norsk politikk at begrepet er i ferd med å gjennomgå en avideologisering (Berkaak 2012). Med Ernesto Laclau kan denne meningspluraliseringen forstås som et ledd i produksjonen av en tom signifikant; et begrep som ikke refererer til noe konkret, men like fullt peker mot et felt som er fortettet med meningsbryting (Laclau 2014:loc.:2228). Det er nemlig liten tvil om at begrepet har tydelige forbindelser til multikulturalismedebatten: spørsmålet om positiv vurdering av avgrensede kulturers sameksistens innenfor samme stat, som har rast både i akademiske kretser og i politikk i Europa og Nord-Amerika de siste tiårene (Joppke og Morawska 2003; Lentin og Titley 2011; Okin mfl. 1999). Her er det spenningen mellom individuelle rettigheter og kollektiv selvbestemmelse som er i sentrum, og i denne debatten har kvinners individuelle rettigheter hatt en særstilling (Gressgård og Jacobsen 2003). Dette bakteppet tilsier at de eksisterende tolkningsrammene for forholdet mellom likestilling og mangfold byr på utfordringer for MDG, som ønsker å behandle all diskriminering under mangfoldsparaplyen.

Betydningene av mangfold hos MDG er flere:

Miljøpartiet De Grønne anser kulturelt mangfold som en betingelse for et grunnleggende fritt og vitalt samfunn. Mangfold er en forutsetning for å finne nye løsninger på kollektive og individuelle utfordringer. Vi grønne mener at alle mennesker har rett til å foreta egne valg, uttrykke seg fritt og forme egne liv – men med respekt for andres liv og behov. Denne friheten omfatter de sosiale,

kulturelle, intellektuelle og åndelige aspektene i et menneskes liv, så vel som de materielle. Å sikre mangfoldet krever gjensidig forståelse, respekt og aktiv beskyttelse. Mangfold beskytter mot intoleranse, ekstremisme og totalitære styresett, og er en uunnværlig kilde til inspirasjon og fornyelse. Det må imidlertid aldri benyttes som et påskudd til å stille spørsmål ved menneskerettighetene. (MDG 2013:5).

Forståelsene av «mangfold» som kommer fram her, har mange forbindelseslinjer til det som ble skissert som hovedtendensene i norsk politikk over.

Hos MDG forstås «Kulturelt mangfold» som en «betingelse for et fritt og vitalt samfunn», som krever «aktiv beskyttelse» og samtidig «beskytter mot intoleranse, ekstremisme og totalitære styresett». Disse mange rollene er mulig på grunn av at betydningen av mangfold glir mellom minst tre holdepunkter: 1) en økologisk, der mangfoldet er en forutsetning for samfunnsmessig vitalitet, og der mangfoldet inkluderer ikke-mennesker, 2) en multikulturalistisk, som fremmer verdien av samskilt mellom avgrensede kulturer, og 3) en individualistisk, som fremmer individets rettigheter.

Flertydigheten i mangfoldsbegrepet hos MDG peker mot flere politiske og ideologiske utfordringer, som partiet også implisitt håndterer. Utdraget over viser at partiet er bevisst på at en positiv innstilling til kulturelt mangfold ofte tolkes som en bestemt form for multikulturalistisk politikk der grupperettigheter skal ha forrang foran individuelle rettigheter. Å eksplisitt peke på individets rettigheter, og vise til menneskerettighetene, kan forstås som en avvisning av denne tolkningen. Dette bekreftes også i Arbeidsprogrammet, der politiske prioriteringer setter klare grenser for det kulturelle mangfoldet. Eksempelvis er partiet opptatt av å «følge opp at innvandrerkvinner deltar i introduksjonsprogrammet, slik at flere kommer i jobb og kan delta aktivt i samfunnet», og å «gi innvandrere som ikke benytter seg av barnehageplass tilbud om tiltak som styrker integreringen og norskopplæringen for mor og barn i denne perioden», samt at «kommunene skal ha ansvar for å språkteste barn før fylte fem år hvis de synes å ha mangelfull språklig utvikling» (MDG 2014a:41). Samtidig skriver partiet at

Staten skal ikke detaljstyre menneskers hverdagsliv. Innenfor rammene som settes av hensyn til naturen, kommende generasjoner og andres frihet og rettigheter, ønsker vi høy grad av individuell frihet og kulturelt mangfold (MDG 2014a:36).

Arbeidsprogrammets tiltak kan imidlertid gi inntrykk av at noen menneskers hverdagsliv kan detaljstyres mer enn andres. Summen av tiltak og bekymringer som retter seg spesifikt mot «innvandrerkvinner» i MDGs arbeidsprogram, tilsier at partiets verdsettning av «kulturelt mangfold» ikke bør tolkes som en verdsettning av noen form

for grunnleggende kulturell forskjell. Randi Gressgård har tidligere påpekt at det mangfoldet som kan spores i tidligere norsk offentlig politikk, nettopp ikke ser ut til å handle om et kulturelt mangfold mellom grupper, men derimot et mangfold av individer som skal integreres i en hovedkultur, den norske (Gressgård 2005). Selv om partiets politikk på dette området ikke skiller seg nevneverdig fra andre norske partier, er det viktig å understreke at MDGs mangfoldsforståelse ikke innebærer en multikulturalistisk stemme i norsk politikk. Dette er spesielt viktig å ha med seg i diskusjonen av hvilken betydning den økologiske forankringen av mangfoldbegrepet har hos MDG.

Av de betydningene som mangfoldet har hos MDG, er det innslaget av en økologisk mangfoldsforståelse som skiller seg ut fra det politiske landskapet for øvrig. I prinsippprogrammet ser det ut som begrepet fungerer som brobygger mellom den økologisk baserte logikken politikken springer ut fra og en rekke andre politikk-områder, deriblant likestilling. Her etableres først mangfold i betydningene biologisk mangfold og artsmangfold, samt det mer generelle «mangfoldet i naturen» i fem tilfeller før kapitlet om et mangfoldig samfunn, der det spesifiseres at det er snakk om «kulturelt mangfold» (MDG 2013:5).

I kapitlet om et mangfoldig samfunn beveger «mangfold» seg mellom sitt økologiske, kulturelle og individuelle holdepunkt, i en metonymisk glidning der den første forståelsen står i fare for å smitte over på den andre og den tredje. Slik kan artsmangfold, som er positivt i et økosystem fordi det fremmer fleksibilitet og muligheter, implisitt begrunne hvorfor kulturelt mangfold må være «en betingelse for et grunnleggende fritt og vitalt samfunn» og «en forutsetning for å finne nye løsninger på kollektive og individuelle utfordringer» (ibid:5). Understrekingen av individuelt mangfold kombinert med det økologiske begrunner mangfoldets funksjon som en motvekt til «intoleranse, ekstremisme og totalitære styresett» (ibid:5). Mangfoldet som er forutsetning for liv i naturen, og som beskytter økosystemet mot sammenbrudd, danner utgangspunkt for mangfoldets funksjon i en holistisk samfunnsforståelse. Det er lett å lese dette som en framheving av verdien av forskjell; både forskjeller mellom kulturer, og mellom kjønn. Analogier mellom natur og kultur er en av de mest betydningsfulle retoriske strategiene for å befeste egne standpunkt i vestlig politisk og vitenskapelig historie, sammen med henvisninger til guds vilje (Williams 2005). Enhver reartikulering av dette forholdet trekker dermed med seg en svært omfattende og motsigelsesfylt historie av betydninger, som det er nødvendig å i noen grad behandle eksplisitt i analyse av mangfold i grønn politikk. I det senmoderne samfunnet er det faget biologi som setter dagsorden. Kulturforsker, biolog og samfunnsviter David Takacs, som arbeider med juridiske aspekter ved klimaspørsmål, kaller det et program for «disciplinary imperialism» (Takacs 1996:331). Nå ligger sosiale forskjeller, inkludert kjønnsforskjeller og etniske forskjeller, i genene (Takacs 1996; Tudge 2013).

Med dette bakteppet er det lett å lese en naturfeministisk posisjon inn i MDGs programmer. Glidningen mellom økologi og samfunn stemmer overens med noen av partiets tiltak på likestillingsområdet. Partiet har vedtektsfestet at de to talspersonene, som partiet har i stedet for en leder, skal ha forskjellig kjønn (MDG 2014b:3). Ettersom dette ikke begrunnes ut fra rettferdighetsargumentasjon, kan det tenkes at det anses som viktig for å skape mangfold. I kapitlet om «Hverdagsliv» i Arbeidsprogrammet understrekes det at individuell frihet settes svært høyt hos partiet, også i spørsmål med relevans for likestilling. Partiet understreker viktigheten av «reell frihet til å velge å sende barna i barnehage eller ikke» (MDG 2014a:41). De ønsker å støtte opp om denne friheten gjennom å opprettholde konstantstøtten for barn mellom 1 og 3 år. Det er imidlertid ikke grunnlag i programmene for å hevde at MDG fremmer en naturfeministisk likestillingspolitikk. Som hos en rekke andre norske partier er det hensynet til individuell frihet, ikke verdien av kjønnsforskjeller, som begrunner standpunktene over. En kan heller ikke si at MDG avviser naturfeministiske perspektiver. Det ser ut til å være et visst rom for dem i partiets programformuleringer, men å lese MDGs likestillingspolitikk som «forskjellsfeministisk», det vil si som et prosjekt som aktivt søker å oppvurdere verdien av det kvinnelige, ser ut til å være en misforståelse av partiets tilnærming til forskjell. Dette kan tydeliggjøres gjennom diskusjonen om dypøkologiens forhold til forskjell som vi presenterte innledningsvis.

Mangfoldsbegrepet hos MDG har som nevnt en delvis forankring i et holistisk og økologisk verdensbilde. Vi tror det er spesielt viktig å forstå hvordan «mangfold» hos MDG kan forstås i en dypøkologisk ramme, for å forstå hva slags forskjeller som anses å være av betydning for samfunnets vitalitet. Posthumanisten Rosi Braidotti trekker, som oss, på Val Plumwoods kritikk av dypøkologien, og forklarer hvorfor den bør forstås som en form for «ny-humanisme», som viderefører det normative skillet mellom ikke-mennesker og den hegemoniske ideen om hva et menneske er, heller enn å bryte det ned. Hun forklarer:

Den vektlegger harmonien mellom mennesket og det økologiske habitat for å foreslå en slags syntese av de to. Dypøkologi er derfor spirituelt ladet på en essentialistisk måte. Fordi det ikke er noen grenser og alt er gjensidig relatert til alt, vil det være å skade seg selv når en skader naturen. Det globale miljøet som helhet fortjener de samme etiske og politiske hensyn som menneskene. Det er nyttig å tenke slik, men det slår meg som en måte å humanisere miljøet på; det er en rest av velmenende antropomorf normativitet anvendt på ikke-menneskelige aktører på planeten. (Braidotti 2013:85–86)¹⁷

Som Plumwoods kritikk av dypøkologien tilsier, er det her ikke bare snakk om en menneskeliggjøring av naturen, men en menneskeliggjøring som samtidig glatter over forskjeller som ikke kan innpasses i forestillingen om økologisk balanse som

dypøkologien legger til grunn. Her er det ikke bare forskjellen mellom mennesker og dyr som forsvinner, men også de forskjellene mellom mennesker som har medført at de fleste mennesker aldri har fått den statusen dypøkologien vil tilkjenne naturen.

MDGs behandling av kulturelt mangfold illustrerer spesielt tydelig hvordan mangfold kan feires uten at det åpnes noe reelt rom for forskjell. Her kommer det fram at MDG baserer seg på en kulturelt spesifikk vestlig norm for frihet for et hvitt vestlig subjekt med handlingsrom i det liberale demokratiet. Forholdet til kjønnsforskjeller er ikke like entydig. Eksisterende sosiale forskjeller mellom kvinner og menn tematiseres i programmene, og likestilling er et helt tydelig mål. Like fullt finnes ikke kjønn som analytisk dimensjon i programmene, og likestilling er ikke prioritert i politikuttformingene. Vår diskusjon av arbeidslivspolitikken over kan brukes som et eksempel på dette. Selv om likestillingspolitiske betraktninger er snublende nære, gjøres de ikke eksplisitt av partiet. Kjønnede sider ved politikken forblir utematisert.

Konklusjon

Politiske prosjekter som tar klimakrisen på alvor, er sårt tiltrengt i det norske politiske landskapet, ikke minst prosjekter hvor feministisk kritikk er inkludert. I denne analysen av det norske Miljøpartiet De Grønne har vi kritisk analysert et av de få tilløpene til en samskriving av feminisme og grønn politikk som også har et praktisk-politisk program. Vi har vist at det finnes et stort likestillingspolitisk og øko-politisk potensiale i skjæringsfeltet mellom grønn politikk og en politikk for likestilling. Dette krever imidlertid at strategiene for både grønn politikk og likestillingspolitikk settes i eksplisitt dialog med hverandre. I analysen har vi foreslått en mulig allianse mellom disse prosjektene gjennom en kritikk av lønnsarbeidets stilling i kulturen og i velferdsstaten. Om dette politiske potensialet utnyttes, vil det innebære en revitalisering av en kapitalismekritisk feminisme. Samtidig viser vår analyse at den grønne tilnærmingen til forskjell gjennom mangfold ikke er tilstrekkelig til å bidra til likestilling, verken mellom kvinner og menn eller forskjellige kulturer. Her vil vi også nevne betydningen av sosiale klasser. Et grønt politisk prosjekt for likestilling må aktivt forholde seg til forskjeller mellom grupper av mennesker som en politisk dimensjon. Gjennom analysen har vi vist at den økofeministiske kritikken av dypøkologien fra 1980- og 90-tallet peker ut noen grunnleggende tema som en grønn feminisme også i dag må ta høyde for. Her framstår forskjell som et helt sentralt tema.

Innenfor feministisk teori har det de siste årene blitt gjort et omfattende arbeid for å formulere en feministisk tilnærming til de menneskeskapte klimaendringene. I dette arbeidet har prosjektet for å bryte ned det konseptuelle skillet mellom menneskelige og ikke-menneskelige aktører vært sentralt. Den økofeministiske kritik-

ken av dypøkologien utgjør en viktig påminnelse om risikoene ved en ukritisk post-human vending.

Vi har i denne artikkelen forsøkt å ri to hester samtidig ved empirisk å analysere MDGs forståelse av kjønn og likestilling, samtidig som vi har ønsket å gi et bidrag til feministisk teori om utfordringene verden står overfor når det gjelder global oppvarming og nødvendigheten av økonomisk og sosial endring. Det som er artikkelens empiriske analyse, kan for noen fortone seg som sekundært i forhold til den teoretiske diskusjonen, samtidig som dette heller ikke framstår som en rent teoretisk artikkel. Vi mener likevel å ha oppnådd noe ved denne strategien, nemlig at teoretiske posisjoner og diskusjoner er hentet «ned og hjem» og derved kan åpne opp for teoretisk informert politikktutvikling i et særdeles viktig felt i vår samtid.

NOTER

- 1 Arbeidet med artikkelen er tilknyttet NFR/SAMKUL-prosjektet *Mirror, mirror on the wall, who's most powerful of them all* (2013–2016).
- 2 Atekst besøkt 26.09.2013. Kilde for valgoppslutning: Kommunal- og regionaldepartementets nettsider <http://www.regjeringen.no/krd/html/valg2009/bs5.html> og <http://www.valgresultat.no/bs5.html>. (Lastet ned 26.09.2013.)
- 3 Nå kan det hevdes at dette er problematisk i lys av at Solberg-regjeringen allerede har trukket tilbake Meld. St. 44 (2012–2013) *Likestilling kommer ikke av seg selv* som delvis er basert på denne NOUen. Vi mener at det likevel er grunn til å hevde at NOU-en fortsatt gir et bilde av hva som forstås som likestillingspolitikk i Norge. Regjeringer kommer og går, men de organisasjonsaktørene og de delene av befolkningen som har et positivt forhold til den aktive statlige likestillingspolitikken som uttrykkes i denne meldingen, vil fortsette å arbeide for nettopp det.
- 4 Se for øvrig boken *Kjønnsteori* og sekvensen om posthumanitet, teknologi og biologi (Mortensen, Egeland mfl. 2008:319–346). For mer om posthumanisme og nymaterialitet, se ellers Barad 2003, 2007; Ferrando 2014; Lykke 2009; Braidotti 2013.
- 5 «it is impossible, within Patriarchy, to suppress a market economy. And it is impossible, in a market system, to not devastate the planet. It is up to women, now, to reclaim the voice of humanity» (d'Eaubonne 1999).
- 6 «Ecofeminism is the belief that coinciding ecological and feminine repressions are often more than coincidental» (Bile 2011:11).
- 7 Se for eksempel økonomen Iulie Aslaksen 2011.
- 8 «the relational, total-field image» (Arne Næss 1973:95).
- 9 For en naturvitenskapelig og filosofisk basert drøfting av menneskelig bevissthet, subjektivitet og evne til avansert språk- og symbolbruk i en økologisk sammenheng, se for eksempel Capra 1997, kapitlet «Knowing what we know», sidene 278–288).
- 10 Det foregår også feministisk teoretisk arbeid innenfor fagtradisjonen Science and Technology Studies og Aktør-nettverk-teori (STS og ANT), i hovedsak som studier av vitenskap, kunnskapsproduksjon og politikk. Det er overlapp mellom STS/ANT, posthumanistisk og nymaterialistisk feministisk tenking, for eksempel i arbeidene til Donna Haraway, Nina Lykke og Kristin Asdal. For en drøfting av dette, se Ane Møller Gabrielsen (2015).
- 11 Se Rosi Braidotti, *The Posthuman* (Kindle edn.; Cambridge: Polity Press, 2013). S 77 for en posthumanistisk kritikk som trekker på Plumwood's analyser på tilsvarende måter som vi gjør her.
- 12 «(...) women are caught in a circular trap in deep ecology. On the one hand, they have been defined as closer to nature by patricentric culture, on the other hand, they are held accountable for 'anthropocentrism' and are blamed for being as removed from nature as men are. Women are left going around in circles in deep ecology. Clearly, this body of thought was not formulated with women in mind» (Biehl 1987:2A).
- 13 «Working for a wage amounts to working in order to purchase as much time from society as a whole as it has previously received. Self-determined activity, on the other hand, is not principally concerned with the exchange of quantities of time. It is its own end (...)» (Gorz 1982:2).

- 14 «Feminists, I suggest, should focus on the demands not simply or exclusively for more work and better work, but also for less work; we should focus not only on revaluing feminized forms of unwaged labor but also challenge the sanctification of such work that can accompany or be enabled by these efforts» (Weeks 2011:loc. 184).
- 15 «the attack on poor women that was perpetrated in the name of the work ethic should inspire the reconsideration and reinvention of feminist perspectives on waged work -its ever-shifting realities and its long-standing values» (Weeks 2011: loc. 177–179).
- 16 «In the context of patriarchy (i.e. now), women cannot afford to follow the deep-ecological programme, and to the degree that ecofeminism subscribes to deep-ecological parameters it does women no favours either: 'it is precisely humility, with its passive and receptive obedience to men, that women are trying to escape today'» (Dobson 2007:187).
- 17 «It stresses the harmony between the human and the ecological habitat in order to propose a sort of synthesis of the two. Deep ecology is therefore spiritually charged in an essentialist way. Because there are no boundaries and everything is interrelated, to hurt nature is ultimately to hurt ourselves. Thus, the earth environment as a whole deserves the same ethical and political consideration as humans. This position is helpful but it strikes me as a way of humanizing the environment, that is to say, as a well-meaning form of residual anthropomorphic normativity, applied to non-human planetary agents» (Braidotti 2013:85–86).

LITTERATUR

- Alaimo, Stacy 2009. «Insurgent Vulnerability and the Carbon Footprint of Gender». *Women and Gender Research* 3/4:22–35.
- Alaimo, Stacy 2010. *Bodily Natures. Science, Environment and the Material Self*. Bloomington: Indiana University Press.
- Arnegaard, Turid Johansen og Hanne Svarstad 2002. «Kjønnsperspektiver på miljø og utvikling». I: Tor A. Benjaminsen og Hanne Svarstad (red.): *Samfunnsperspektiver på miljø og utvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aslaksen, Iulie 2011. «Feminine verdier i en grådig økonomi». I: Vidar-Rune Synnevåg og Rolf Erik Solheim (red.): *Framtidsfrø. Spirer til en bedre verden*. Tingvoll: Abrakadabra forlag.
- Barad, Karen 2003. «Posthumanist Performativity. Towards and Understanding of How Matter Comes to Matter». *Signs* 28 (3):801–831.
- Barad, Karen 2007. *Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham, London: Duke University Press.
- Berg, Anne-Jorunn 2014. «Hva skjedde med kyborgen. Om feministisk materialitetsteori». *Tidsskrift for kjønnsforskning* 2:110–126.
- Berkaak, Odd Are 2012. «De andres mange ansikter – Mangfold i tanker, ord og gjerninger». *Norsk antropologisk tidsskrift* 23 (01):66–75.
- Biehl, Janet 1987. «It's deep, but is it broad? An eco-feminist looks at deep ecology». *Kick it over*. Winter:2A–4A.
- Bile, Jeffrey 2011. «The Rhetorics of Critical Ecofeminism. Conceptual Connection and Reasoned Response». I: Douglas A. Vakoch: *Ecofeminism and Rhetoric. Critical Perspectives on Sex, Technology and Discourse*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Björk, Nina 2014. «Mer biologi, mindre frihet». *Morgenbladet* 07.03.2014.
- Bjørkhaug, Hilde 2006. «Is There a Female Principle in Organic Farming? An Interpretation of Data for Norway». I: Georgina C. Holt og Matthew Reed (red.): *Sociological Perspectives of Agriculture – From Pioneer to Policy*. Wallingford: CABI.
- Blom, Ida og Sølvi Sogner (red.) 2005. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Bolsø, Agnes 1993. «Kjønn og ny bioteknologi i landbruket». I: Berit Brandth og Berit Verstad (red.): *Kvinneliv i landbruket*. Oslo: Landbruksforlaget.
- Braidotti, Rosi 2006. *Transpositions. On Nomadic Ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Braidotti, Rosi 2013. *The Posthuman*. Kindle edn.; Cambridge: Polity Press.
- Brandth, Berit og Agnes Bolsø 1994. «Men, Women and Biotechnology: A Feminist Care Ethic in Agricultural Science?» I: Sarah Whatmore, Terry Marsden og Philip Lowe (red.): *Gender and Rurality*. London: David Fulton Publishers.
- Capra, Fritjof 1997. *The Web of Life. A New Synthesis of Mind and Matter*. London: Flamingo.
- Daugstad, Karoline og Mariann Villa 2001. *Kvinnelige prinsipper – også for menn? Om kvinner, menn, næringsutøvelse og ressursforvaltning*. Senter for bygdeforskning, rapport nr. 1.
- d'Eaubonne, Francoise 1974. *Le Féminisme ou La Mort*. Paris: Pierre Horay.
- d'Eaubonne, Francoise 1999. «What Could an Ecofeminist Society Be?» *Ethics and the Environment* 4 (2):179–184.
- de Laplante, Kevin de 2004. «Environmental Alchemy: How to Turn Ecological Science into Ecological Philosophy». *Environmental Ethics* 26 (4):361–380.

- Dobson, Andrew 2007 [1990]. *Green Political Thought* (fourth edition). New York: Routledge.
- Fairclough, Norman 1995. *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. Harlow: Longman.
- Ferrando, Francesca 2014. «Posthumanism». *Tidsskrift for kjønnsforskning* 2:168–172.
- Fraser, Nancy 2013. *Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis*. Kindle edn.; London & New York: Verso.
- Fyhne, Asbjørg 1991. Jordbrukskvinner – matprodusenter og ressursforvaltere. I: *Kvinner, miljø og utvikling. Rapport fra en nordisk forskerkonferanse*. Arbeidsnotat 3/91. NAVFs sekretariat for kvinneforskning og Senter for kvinneforskning, UiO.
- Gaard, Greta 2011. «Ecofeminism Revisited: Rejecting Essentialism and Re-Placing Species in a Material Feminist Environmentalism». *Feminist Formations* 23 (2):26–53.
- Galtung, Johan 1986. «The Green Movement: a Socio-Historical Exploration». *International Sociology* 1 (1):75–90.
- Gabrielsen, Ane Møller 2015. *Makt og mening i hundeholdets konfliktsoner*. Avhandling for graden PhD. Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU.
- Gamlund, Espen 2012. «Hva er galt med dypøkologien? Noen kommentarer til Arne Næss' Økosofi T». *Norsk filosofisk tidsskrift* 47 (4):229–244.
- Gerrard, Siri 1983. «Kvinner i fiskeridistrikter – fiskerieringens bakkemannskap?» I: Hersoug, Bjørn (red.): *Kan fiskeriering styres?* Oslo: Novus Forlag.
- Gerrard, Siri 1989. «Mellom dansesal og møterom. Menn og kvinner i nye fagforeningsfora». I: Ottar Brox og Marianne Gullestad (red): *På norsk grunn. Sosialantropologiske studier av Norge, nordmenn og det norske*. Oslo: ad Notam.
- Glaser, Eliane 2014. «Beyond bullshit jobs». *Soundings* (57):82–94.
- Gorz, André 1982. *Farewell to the working class*. London: Pluto Press.
- Gressgård, Randi 2005. «Hva mener regjeringen med flerkulturelt mangfold?» *Nytt Norsk Tidsskrift* 22 (01).
- Gressgård, Randi og Christine M. Jacobsen 2003. «Questions of gender in a multicultural society». *NORA – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 11 (2):69–77.
- Grønbech, Dagrunn 2008. *Kystkvinner liv og virke. Fra naturalthushold til enetlivværelse. En verdighetsbeskrivelse*. Ph.D.-avhandling, Universitetet i Tromsø.
- Holst, Cathrine 2009. *Hva er feminisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- IPCC, Intergovernmental Panel on Climate Change 2013. *Climate Change 2013. The Physical Science Basis*. United Nations Environment Programme (UNEP) og World Meteorological Organization (WMO). <http://www.ipcc.ch/report/ar5/wg1/#.ULUipxDW7MM> (Lastet ned 09.10.2013.)
- Jackson, Tim 2009. *Prosperity without Growth. Economics for a Finite Planet*. Electronic edn., New York: Earthscan.
- Joppke, Christian og Ewa Morawska 2003. *Toward Assimilation and Citizenship. Immigrants in Liberal Nation-States*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Jupskås, Anders Ravik 2013. «Miljøpartiet de grønne og det «politiske rommet». *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 2:131–143.
- Kajiser, Anna og Annica Kronsell 2013. «Climate change through the lens of intersectionality». *Environmental Politics* 23 (3):417–433.
- Kvande, Elin og Bente Rasmussen (red.) 2007. *Arbeidslivets klemmer. Paradoks i det nye arbeidslivet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Laclau, Ernesto 2014. *The Rhetorical Foundations of Society* (Kindle edn.; London: Verso).
- Lentin, Alana og Gavan Titley 2011. *The Crises of Multiculturalism* (London: Zed Books) 1 online resource (298 s.).
- Lykke, Nina 2009. «Non-Innocent Intersections of Feminism and Environmentalism. Response to Alaimo». *Women and Gender Research* 3/4:36–44.
- MacGregor, Sherilyn 2009. «Natural allies, perennial foes? On the trajectory of feminist and green political thought». *Contemporary Political Theory* 8:329–339.
- MacGregor, Sherilyn 2014. «Only Resist: Feminist Ecological Citizenship and the Post-politics of Climate Change». *Hypatia* 29 (3):617–633.
- Mies, María og Vandana Shiva 1993. *Ecofeminism*. London: Zed Books.
- Miljøpartiet de grønne 2013. *Prinsipprogram*. http://www.mdg.no/content/uploads/2013/06/MDG_Prinsipprogram_web.pdf. (Lastet ned 10.10.2013.)
- Miljøpartiet de grønne 2014a. *Arbeidsprogram*. http://www.mdg.no/content/uploads/2013/06/MDG_Arbeidsprogram_web.pdf. (Lastet ned 06.01.2014.)
- Miljøpartiet de grønne 2014b. *Vedtekter*. <http://www.mdg.no/om-oss/vedtekter/> (Lastet ned 25.01.2014.)
- Moore, Niamh 2008. «The Rise and Rise of Ecofeminism as a Development Fable: A Response to Melissa Leach's 'Earth Mothers and Other Ecofeminist Fables: How a Strategic Notion Rose and Fell'». *Development and Change* 39 (3):461–475.

- Mortensen, Ellen, Cathrine Egeland, Randi Gressgård, Cathrine Holst, Kari Jegerstedt, Sissel Rosland og Kristin Sampson (red.) 2008 *Kjønnteori*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- NOU 2012: 15. *Politikk for likestilling*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- Næss, Arne 1973. «The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement. A Summary». *Inquiry* 16:95–100.
- Okin, Susan Moller mfl. 1999. *Is Multiculturalism Bad for Women?* Princeton, N.J. ; Chichester: Princeton University Press.
- Plumwood, Val 1991. «Nature, Self and Gender: Feminism, Environmental Philosophy, and the Critique of Rationalism». *Hypatia* 6 (1):3–27.
- Plumwood, Val 1993. *Feminism and the Mastery of Nature*. London, New York: Routledge.
- Salleh, Ariel 2005. «Class, Race and Gender Discourse in the Ecofeminism/Deep Ecology Debate». I: Linda Kalof og Terre Satterfield: *The Earthscan Reader in Environmental Values*. London, Sterling, VA: Earthscan.
- Salleh, Ariel in conversation with Pietila, Hilikka 2006. «We in the North are the Biggest Problem for the South». *Capitalism, Nature, Socialism* 17 (2):44–61.
- Slack, Jennifer Daryl 1996. «The theory and method of articulation in cultural studies». I: David Morley og Kuan-Hsing Chen (red.): *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. London & New York: Routledge.
- Stalsberg, Linn 2013. *Er jeg fri nå? Tidsklemme i verdens beste land*. Oslo: Aschehoug.
- Meld. St. 44 (2012–2013). *Likestilling kommer ikke av seg selv*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- Takacs, David 1996. *The Idea of Biodiversity*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Terum, Lars Inge og Aksel Hatland 2014. *Syssetsetting og trygd under arbeidslinja. Søkelys på arbeidslivet* 1–2:3–20.
- Tudge, Colin 2013. *Why Genes Are Not Selfish and People Are Nice*. Edinburgh: Floris Books.
- Vakoch, Douglas A. (red.) 2011. *Ecofeminism and Rhetoric. Critical Perspectives on Sex, Technology and Discourse*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Weeks, Kathy 2011. *The Problem with Work: Feminism, Marxism, Antiwork Politics, and Postwork Imaginaries*. Durham og London: Duke University Press.
- Williams, Raymond 2005. *Culture and Materialism*. London: Verso.
- Wolf, Naomi 2012. *Vagina. A New Biography*. New York: Ecco, HarperCollins Publishers.